

Makale Künyesi (Araştırma): Uzunkaya, U. ve Öztürk, M. R. (2025). Budizm’de Kurtuluş ve Bodhisattvalar Üzerine Eski Uygurca Fragmanlar. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 381-402.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1651248>

BUDİZM’DE KURTULUŞ VE BODHİSATTVALAR ÜZERİNE ESKİ UYGURCA FRAGMANLAR

Uğur UZUNKAYA¹
Muhammet Raşit ÖZTÜRK²

ÖZET

Hindistan’da ortaya çıkan Budizm, sonsuzluğu ve karmanın sonuçlarını yansıtan, *samsāra* olarak bilinen yeniden doğuş döngüsüne insanı dâhil eder. Budizm’in kurucusu Buddha’ya göre kurtuluşa ulaşmak için kişinin dört soylu hakikati anlaması ve doğum-ölüm döngüsünden ruhsal özgürlüğe doğru çabalaması gerekir. Budizm’deki yeniden doğum döngüsü, bağımlılıktan kaynaklanan ve acı ve cehaletle sonuçlanan on iki halka veya bir başka ifadeyle on iki bağımlı bağlantıdan kaynaklanmaktadır. Farklı Budist okulları kurtuluşa dair farklı yorumlar sunar ve en iyi yeniden doğuşun bile bunu güvence altına almadığını kabul eder. Muhafazakâr bir düşünce ekolü olan Theravāda Budizmi’nde ideal kişi, açgözlülüğü, nefreti ve yanılsamayı yenerek kurtuluşa erişmiş olan Arhat’tır. Theravāda Budizmi, benliğin eksikliğini bir kavram olarak değerlendirir ve bireysel kurtuluşu temel alır. Ancak Mahāyāna Budizmi, bütün varlıkların koruyucusu olan Bodhisattva’yı ideal birey olarak görür. Bodhisattva yolu, Theravāda’daki Arhat yolundan farklıdır; Bodhisattvalar bireysel aydınlanma yerine, herkesi kurtuluşa kavuşturmak için kendi kurtuluşlarını ertelerler. *Samsāra* ve *nirvāṇa* arasındaki fark ancak Mahāyāna Budizmi’ndeki bilgelikle ortaya çıkar. Alternatif olarak, bu ekol, bütün varlıkların aydınlanmayı ve doğuştan gelen Buddha doğasını keşfetmelerine yardımcı olmak için Buddha ve Bodhisattvaların kurtarıcı imgelerini kullanır. Bu bağlamda makalede, Budizm’deki kurtuluş fikri ve Bodhisattvalar hakkındaki 62 satırlık üç Eski Uygurca yazma parçası filolojik olarak yayımlanmıştır. Daha önce yayımlanmamış olan bu üç Eski Uygurca fragman, bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda şu arşiv numaralarıyla korunmaktadır: U 227 (T II S 21c), Mainz 830 (T III M 148a) ve U 1006 (o. F.). Bu çalışmadaki ilk fragman 10 satırdan oluşur ve fragmanda konu Budizm’de kişinin dileklerini nasıl gerçekleştireceği ve yeniden doğumdan nasıl kurtulacağıdır. 32 satırdan oluşan ikinci fragmanın A sayfasında dinî yetkide yanlışlıkla hak iddia eden sınıftan (Skt. *icchantika*), dört gereklilikten (Skt. *praccaya*) ve *ānantarya* günahından bahsedilirken, B sayfasında Budist zümrelerden söz edilir. Bu yazıdaki son fragman ise *Tidyasız* “Engelsiz” ismindeki bir Bodhisattva’yı konu alır. Bu makale, yukarıda adı geçen üç Eski Uygurca

¹ Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doç. Dr. uguruzunkaya1@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4534-9305>

² Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Dr. Öğr. Üyesi. muhammet.ozturk@erzurum.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0003-0644-1336>

parçanın çeviri yazısını, harf çevirisini, Türkçeye dil içi çevirisini, açıklamalarını ve sözlüğünü ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: Eski Uygurca, Budizm, Bodhisattva, kurtuluş, metin neşri.

OLD UYGHUR FRAGMENTS ON BUDDHIST SALVATION AND BODHISATTVAS

ABSTRACT

Buddhism, originating in India, includes human beings in the cycle of rebirth known as *samsāra*, reflecting eternity and the consequences of karma. According to Buddhism’s founder Buddha, one must understand the four noble truths and strive for spiritual freedom from the cycle of birth and death in order to achieve salvation. The cycle of rebirth, according to Buddhism, stems from twelve links of dependence arising, originating from dependence, and resulting in suffering and ignorance. Buddhist schools offer varying interpretations of salvation, acknowledging that even the best rebirth does not ensure it. The ideal in Theravāda Buddhism, a conservative school of thought, is the Arhat, who has reached liberation by conquering greed, hatred, and delusion. Theravāda Buddhism views the lack of self as a concept and argues that individual liberation is key. However, Mahāyāna Buddhism sees the Bodhisattva as the ideal individual, the protector of all beings. The Bodhisattva path differs from the Arhat path in Theravāda. Instead of individual enlightenment, Bodhisattvas postpone their liberation to bring salvation to all. The difference between *samsāra* and *nirvāṇa* is only apparent through wisdom in Mahāyāna Buddhism. Alternatively, this school uses the imagery of Buddhas and Bodhisattvas as saviors to help all beings discover enlightenment and their innate Buddha nature. Three 62-line Old Uyghur fragments on Buddhist salvation and Bodhisattvas are philologically edited in this article. The Berlin Turfan Collection houses these three unpublished Old Uyghur fragments, cataloged as follows: U 227 (T II S 21c), Mainz 830 (T III M 148a), and U 1006 (o. F.). Buddhist methods for realizing wishes and avoiding rebirth are the focus of the 10-line first fragment examined in the article. In the 32-line second fragment, page A covers a class of followers who falsely claim religious authority (Skt. *icchantika*), four requirements (Skt. *praccaya*), and the sin of *ānantarya*, whereas page B discusses Buddhist affiliations. The third fragment focuses on *tidıgsız*, a Bodhisattva known as “The Unhindered.” This article presents the transcription, transliteration, intralingual Turkish translation, explanations, and glossary of the aforementioned Old Uyghur fragments.

Keywords: Old Uyghur, Buddhism, Bodhisattva, salvation, text edition.

GİRİŞ

Hindistan menşeli felsefi inanış sistemlerinden Hinduizm ve Cainizm’deki gibi Budizm’de de insanoğlu, sonsuzluğu imleyen ve karma temelli bir cezanın neticesi olan yeniden doğum döngüsüne yani *samsāraya* dâhildir. Vārāṇasī’deki ilk öğretisi vaazında “Orta Yol”a değinen ve kurtuluşa ulaşmak isteyen kişinin dört soylu hakikati (Çin. 四諦 *si di*, Skt. *ārya-satya*, EUyg. *tört kertü nomlar*) (Monier-Williams, 1899, s. 152c; Soothill vd. 1937, s. 182a; JEBD, 1979, s. 290b; Hirakawa, 1997, s. 282b; Arat, 1940-42, s. 58, Wilkens, 2007, s. 92; Barutçu Özönder, 1998, s. 101) bilmesi gerektiğini vurgulayan Buddha, insanları bu doğum ölüm döngüsünden manevi kurtuluşa erdirmek için önemli

bir gayret gösterir. Budist öğretiyeye göre, insanın yeniden doğumdan kurtulamamasına bağımlılıktan doğan, bununla beraber bilgisizliğe ve ızdıraba yol açan nedensel zincirdeki on iki halka (Çin. 十二因緣 *shi er yin yuan*, Skt. *dvādaśaṅga-pratītya-samutpāda*, EUyg. *iki y(e)g(i)rmi ulag sapıg nom*) (Soothill vd. 1937, s. 42b; JEBD, 1979, s. 151b; Hirakawa, 1997, s. 215b; Uçar, 2013, s. 149) sebep olur. En iyi yeniden doğum biçiminin dahi kurtuluşa eristirmedeği düşüncesi temelinde, kurtuluş fikri Budist ekollerde farklı ideal kişiler üzerinden farklı biçimlerde sunulmuştur. Muhafazakâr bir mezhep olan Theravāda Budizmi; açgözlülüğü, nefreti ve bilgisizliği yenerek kurtuluşa ulaşan Arhat’ı ideal olarak görür. Budizm’in tarihsel bağlamı içerisinde Theravāda ekolü, benliğin yokluğunu teorik bir kavram olarak ele alır ve kurtuluşun bireysel olarak elde edileceğini düşünür (Uzunkaya, 2020, s. 40). Mahāyāna Budizmi ise bütün varlıkların koruyucusu olan Bodhisattva’yı ideal kişi olarak kabul eder. Theravāda’daki Arhat’ın aradığı öz kurtuluşun aksine, Bodhisattva şefkati temsil eder ve bütün canlı varlıkları kurtuluşa eristirmek için bireysel kurtuluşunu erteler. Mahāyāna Budizmi’nde *saṃsāra* ve *nirvāṇa* arasındaki fark ancak bilgeliğin yardımıyla ayırt edilebilir. Öte yandan bu ekolde, bütün varlıkları bu bilgiye ve doğuştan gelen Buddha doğasına yönlendirmek için, Buddhaları ve Bodhisattvaları kurtuluş yardımcıları olarak tasvir eden ustaca bir yöntem kullanılır (Auffarth vd. 2006, s. 319). Esasen Buddha kendisini bir kurtarıcı olarak iddia etmese de Mahāyāna Budizmi’ne göre, aydınlanmış Buddha, aşkın bilgeliğin sessizliğine kapanmak yerine, insanlara karşı şefkat duyarak aydınlanmasıyla sahip olabildiği manevi gerçeği iletme hizmetine kendini adanmıştır (Wilson, 2002, s. 117). Bu bağlamda yazı, Budizm’de kurtuluş ve Bodhisattva konularını ele alan 62 satır hacmindeki Eski Uygurca üç fragmanın filolojik neşrini konu almaktadır.

Bu çalışmadaki ilk fragman U 227 arşiv numarasını ve T II S 21c buluntu işaretini taşır. Fragmanın A sayfasında eksik bir sayfa numaralandırması mevcuttur. 10 satırdan oluşan bu fragmanın bugün hangi metnin parçası olduğu belirlenemese de konusu Budizm’de kişinin dileklerini nasıl gerçekleştireceği ve yeniden doğumdan nasıl kurtulacağıdır (URL-1). Bu yazma parçası satır başlarından ve satır sonlarından kısmi hasarlıdır. Yazıda konu edilen ikinci yazma parçası Mainz 830 arşiv numarasına ve T III M 148a buluntu işaretine sahiptir. 32 satırdan oluşan bu fragmanın A sayfasında *icchantika* yani dinî yetkide yanlışlıkla hak iddia eden sınıftan, dört gereklilikten (~ Skt. *praccaya*) ve *ānantarya* günahından bahsedilir (URL-2). Diğer taraftan B sayfasında Budist zümrelerden söz edilir. Fragman, konusu itibarıyla tefsir veya öğreti metni özelliği taşımaktadır. Bu yazıdaki son fragman U 1006 arşiv numarasına sahip olsa da bir buluntu işareti taşımamaktadır. Fragmanın hangi metne ait olduğu bugün bilinmese de *Tidıgsız* “Engelsiz” isminde bir Bodhisattva’yı konu aldığı anlaşılmaktadır (URL-3). Yazma parçası, türü itibarıyla bir tefsir (EUyg. *yörüg*) metnine ait olmalıdır. 20 satırdan oluşan bu fragmanın her iki sayfasının da ilk satırları büyük oranda hasarlıdır.

Bu yazı yukarıda bahsi geçen ve bugün Berlin Turfan Koleksiyonu’nda muhafaza edilen Eski Uygurca üç fragmanın çeviri yazısını, harf çevirisini, Türkiye Türkçesine dil içi aktarımını, açıklamalarını ve sözlüğünü ele alır. Çeviri yazı ve harf çevirisi kısmında Röhrborn’un *Uigurisches Wörterbuch*’ta (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV) benimsediği ilkeler yöntem olarak esas alınmıştır. Dil içi aktarma kısmında metinde kimi satırların hasarlı olması sebebiyle sözcük sözcüğe

aktarım yoluna gidilmiştir. Bütünlüklü korunan ve hasarın görece daha az olduğu satırlarda ise anlamlı ve kurallı bir söz dizimi takip edilmiştir. Çalışmanın açıklamalar kısmında Budist terimlere, ikilemelere, alıntı sözlere ve restorasyonlara değinilmiştir. Sözlük kısmında analitik bağlamli dizin ile birlikte sözcüklerin metinde taşıdığı anlamlar dikkatlere sunulmuştur. Bu noktada madde başı olarak belirlenen sözcüklerin metindeki yazım biçimleri sözlükte aynı şekilde belirtilmiş, restore edilmiş biçimlere de değinilmiş, sözcüklerin geçtiği yerler ve bağlamlarına da yer verilmiştir.

1. ESKİ UYGURCA METİN

01

[Katalog Bilgisi: URL-1]

U 227 (T II S 21c)

A sayfası

... .. p(a)t(a)r

... /// ptr

(01) 01 kişi üç kün azu yeti kün arıg [çah]şap(a)[t]

kyşy 'wyç kwyn ' 'z w yyty kwyn ' 'ryq ///ş' p/

(02) 02 k(ä)rgäk ötrü ,, bo ɗarni işin küsädükin

krk'k 'wytrw ,, pw t' rny 'yşyn kwys' dwkyn rġ... ..

(03) 03 ... utru kut bergäy ,, inçip takı

swz 'wtrw (P) ħwt pyrk'y ,, 'ynçyp t' ħy tw///... ..

(04) 04 [oz]gay ,, kutrulgay kop törlüg y(a)vlak ay(ı)g k[ı]nçlar]

/// q'y ,, qwtrwlq'y ħwp twyrlwk yvl'q ' 'yq ħy///

(05) 05 [arıgay] ,, alkingay ,, nä bo üç miñ ulu[g miñ yertinçü] ...

//////// ,, 'lqynq'y ,, n' pw 'wyç mynk 'wlv/ //// ////////// ...

B sayfası

(06) 01 ... burhan[lar] bod[is(a)t(a)vl]ar ,, äzrua horm[uzta] ...

... pwrq'n /// pwd/// l' r ,, 'z rw' qwrw// // ...

(07) 02 [er]inç ııgay ,, vah[şik] hanları aržıları

///ynç çyq'y ,, v'q/// q'nl'ry 'rž yl'ry p/... ..

(08) 03 tüş bulgaylar ,, kim ol kişi azu t(ä)ñri

twyş pwlq'y (P) l' r ,, kym 'wl kyşy ' 'z w tnkry

(09) 04 ,, ol kişi taloyda ulug taloyda

////// „ 'wl kyşy t'lwyr d' 'wlwq t'lwyr d'

- (10) 05 vahşik
v'qşyk //// ty/// „ wy// ... t/ ... s'ltly//

02

[Katalog Bilgisi: URL-2]

Mainz 830 (T III M 148a)

A sayfası

- (11) 01 ağanur „ birök üzülmişin bölü tükätsär „
'd'nwr „ pyrwk 'wyswlmyş yn pwlw twyk'ds'r „
- (12) 02 içandik ağanur „ tört törlüg piraçay
'yç'ntyk 'd'nwr „ twyrt twyrlwk pyr'ç'y y'l//
- (13) 03 ... yaşdaçılar „ ymä ök oğguraksız ärür „
wq y'sd'çy l'r „ ym' 'wk 'wtqwr'q syz 'rwr „
- (14) 04 birök adırt oğgurak bolsar „ tört piraçayı
pyrwk 'dyrt 'wtqwr'q pwls'r „ twyrt pyr'ç'y yq
- (15) 05 yaşdaçılar „ arıtı üzäliksiz yeg üstünki köni
y'sd'çy l'r „ 'ryty 'wyz 'lyksyz yyk 'wysdwnky kwyny
- (16) 06 tüz tuymakıg bulgalı umazlar „ taifo-teñ-
twyz twym'q yq pwlq'ly 'wm'z l'r „ t'y vww t'nk
- (17) 07 tä ulugı sudurlarıg ymä ök
t' 'wlwqy swdwr l'ryq //dwr l// ym' 'wk
- (18) 08 yänä oğguraksız ärür „ birök adırtlıg oğgur-
y'n' 'wtqwr'q syz 'rwr „ pyrwk 'dyrtlyq 'wtqwr
- (19) 09 ak bolsar köni nomug adırtladaçı kişi-
'q pwls'r kwyny nwm (P) wq 'dyrtl'd'çy kyşy
- (20) 10 lär arıtı üzäliksiz yeg üş-
l'r 'ryty 'wyz 'lyk (P) syz yyk 'wyz
- (21) 11 tünki köni tüz tuymakıg bulgalı umaz-
twnky kwyny twyz twym'q yq pwlq'ly 'wm'z
- (22) 12 lar biz anantr(a)ş kılınçıg kıltaçılar ymä

- B sayfası

- (37) 11 k(a)ltı kiçig oglank(ı)yalar yaynıñ
qlty kyçyk 'wql'n qy 'l'r y'y nynk
- (38) 12 oṭrakı ayınta kuyaş üdtäki sogık-
'wdr'qy ''y ynt' qwy's 'wydt'ky swqyq
- (39) 13 ıg körtüktä sav tep sözläp bilgä
yq kwyrwtkt' s'v typ swyz l'p pylk'
- (40) 14 kişilär bo kuyaş üdki sogıkta arıtı
kyşy l'r pw qwy's 'wydky swqyq t' ''ryty
- (41) 15 çın kertü sav sakınçig tugurmadın ...
çyn kyrtw s'v s'qynç yq twqwrn'dyn t/v
- (42) 16 äşäk
'ş'k 'ykyt... ..

03

[Katalog Bilgisi: URL-3]

U 1006 (o. F.)

A sayfası

- (43) 01 *agırlayur*
... ../k// ''qyrl'ywr
- (44) 02 ... ok nom törö yänä ol ok
.../ 'wq nwm twyrw y'n 'wl 'wq
- (45) 03 kişig agırlayur igidür ,, anın
kyşyk ''qyrl'ywr 'ykydwr ,, ''nyn
- (46) 04 [n]omlı kişilikä tayaklıgın ...
/wm ly kyşyly k' t'y'qlyqyn t...
- (47) 05 ... tözün yolug bütürgäli
.../ twyz wn ywlwq pwytwrk'ly y
- (48) 06 yarayur tep y(a)rıkadı ,, tedi atı ,,
y'r'ywr typ yrlyq'dy ,, tydy ''dy ,,
- (49) 07 bolarnıñ yörügi nägü ärki tep
pwl'r nynk ywrwky n'kw 'rky typ

- (50) 08 te[ti]r ,, k(a)ltı munta ol üdün
ty//r ,, q̄lty mwnt' 'wl 'wydwn
- (51) 09 ...māk ārsār ,, tıdıgsız bodis(a)t(a)v
...m'k 'rs'r ,, tydyqsyz pwdystv
- (52) 10 yörüg ötünmişdā keñü[rt]d[i]
ywrwk 'wytnmyş d' kynkw//d/
B sayfası
- (53) 01
...k/tw yydw/... ..///
- (54) 02 ukmak üzä sansardakı kamag
'wqm'q 'wyz 's'ns'r d'qy q'm'q
- (55) 03 ämgäkdin ozzun kutrulzun tep
'mk'k dyn 'wz swñ qwtrwlz wn typ
- (56) 04ärür ,, ,, ol üdün t(ä)ñri
... ..k 'rwr ,, ,, 'wl 'wydwn tnkry
- (57) 05 t(ä)ñrisi burhan ögdi alkadı i[nç]ä
tnkrysy pwrq'n 'wykdy ''lq'dy ''/''
- (58) 06 tep y(a)rlikadı ,, sadu sadu tıdıgsız
typ yrlyq'dy ,, s'dw s'dw tydyqsyz
- (59) 07 bodis(a)t(a)v kim siz ulug y(a)rlikançuçı
pwdystv kym syz 'wlwq yrlyq'ñwçy
- (60) 08 köñülin kamag t(ä)rs biliglig ay[ı]g
kwynkwlyn q'm'q trs pylyklyk ''y/q
- (61) 09 kılınçl(ı)g tınl(ı)glar üçün köni yo[l]
qylynçlq tynlq l'r 'wyçwn kwyny yw/
- (62) 10 [ol o]k nom ayıtursız ,, sizlär kam[ag]
/// //q nwm ''yytwrsyz ,, syz l'r q'm//

2. ESKİ UYGURCA METNİN AKTARMASI

U 227 (T II S 21c)

[A sayfası] ... yaprak (01) kişi üç gün veya yedi gün saf [dinî] emir (~ Skt. *śikṣāpada*) ... (02) gerek. Sonra bu büyü formülü (~ Skt. *dhāraṇī*) işini istediğini ... (03) ... karşı şeref verecek. Böylelikle de ... (04) ... kurtulacak₂. Her türlü kötü₂ d[avranışlar] (05) sona erecek₂. Bu üç bin büyük binlik dünya (Skt. *trisāhasramahāsāhasralokadhātu*) ne ... [B sayfası] (06) ... Buddha[lar], Bod[hisattva]lar, Brahmā, Ind[ra] ... (07) yoksul ve fakir, koru[yucu ruh] ... hükümdarları, kâhinleri (~ Skt. *ṛṣi*) ... (08) mükâfat elde edecekler. Öyle ki o insan yahut Tanrı ... (09) ... o insan okyanusta, engin okyanusta ... (10) koruyucu ruh ...

Mainz 830 (T III M 148a)

[A sayfası] (11) adlandırılır. Eğer kesilmiş olanı bölüp bitirse, (12) *icchantika* yani dinî yetkide yanlışlıkla hak iddia eden sınıf (diye) adlandırılır. Dört tür *gereklilik* (~ Skt. *praccaya*) ... (13) ... yok olacaklar. Tıpkı kesin olmayandır. (14) Eğer fark₂ olursa, dört gerekliliği (~ Skt. *praccaya*) (15) yok olacak. Tamamıyla aşılamaz, en iyi, en üstün, doğru ve (16) düz aydınlanmayı (Skt. *samyaksaṃbodhi*) elde edemezler. *Mahāvaiṣṭavyasūtra*’dan (17) büyük olan *sūtraları* ... ayrıca (18) aynı şekilde kesin olmayandır. Eğer tam₂ (19) olsa doğru öğretiyi (~ Skt. *dharma*) ayırt edecek insanlar (20) tamamıyla aşılamaz; en iyi, en üstün, (21) doğru ve düz aydınlanmayı (Skt. *samyaksaṃbodhi*) elde edemezler. (22) Biz, *ānantarya* günahı işleyecek (olanlar), ayrıca (23) aynı şekilde kesin olmayandır. Eğer tam₂ olsa (24) biz, beş ağır günahı (~ Skt. *ānantarya*) işleyecek insanlar (25) tamamıyla aşılamaz, en iyi, en üstün, doğru (26) [ve düz aydınlanmayı (Skt. *samyaksaṃbodhi*) elde etmek için] ... [ayrıca] aynı şekilde [B sayfası] (27) ... gerçektir₂ deyip orada âlim kişi ... (28) eşeğini yıkayıp₂ iliğin gücü vasıtasıyla (29) bundan dolayı insanların gözünü₂ (30) aldatır diye bilmiş gibi (dir). Ey asiller oğlu! (31) Bütün rahip olmayan Budist zümreler (~ Skt. *prthagjana*), dinleyici müritler (~ Skt. *śrāvaka*) ve (32) pratyekabuddhalar bütün öğretilerin (~ Skt. *dharma*) mutlak (33) bir işaretini görürler. Ayrıca aynı şekilde (34) bütün Buddhalar ve Bodhisattvalar bütün (35) öğretilerin kesin işaretini görmezler. (36) Ey asiller oğlu! Bunun gibi (37) küçük oğlanlar yazın (38) ortanca ayında güneşli vakitteki soğuğu (39) gördüğünde söz söyleyerek âlim (40) kişiler bu güneşli vakitteki soğukta tamamen (41) gerçek₂ söz ve düşüncüyü vücuda getirmeden ... (42) eşek ...

U 1006 (o. F.)

[A sayfası] (43) ... saygı gösterirler. (44) ... öğretiyi (~ Skt. *dharma*) yine tam aynı (45) kişiye saygı gösterir ve (kişiyi) besler. Bu sebeple (46) öğretiye (~ Skt. *dharma*) ve insana dayalı ... (47) ... asil yolu tamamlamaya (48) fayda sağlar diye buyurdu. “İsmi, (49) bunların tefsiri acaba nasıldır?” dedi. (50) Şöyle ki burada o vakit (51) ... ise, Bodhisattva *Engelsiz*, (52) tefsiri arz ettiğinde genişletti. [B sayfası] (53) ... (54) bilmekle doğum-ölüm çemberindeki (~ Skt. *saṃsāra*) bütün (55) sıkıntıdan kurtulsun₂ diyerek (56) ... mevcuttur. O vakit, Tanrılar (57) Tanrısı Buddha övdü₂ ve şöyle (58) buyurdu: “İyi, iyi!” (~ Skt. *sādhu sādhu*) Bodhisattva *Engelsiz*, (59) siz yüce merhametle

(~ Skt. *mahākaruṇā*) (60) bütün sapkın anlayışlı (~ Skt. *mithyādr̥ṣṭi*), günahkâr (61) canlılar için doğru yol(u) (62) [tam bu] öğretiyi anlatırsınız. Sizler bü[tün]

3. ESKİ UYGURCA METNE DAİR AÇIKLAMALAR

(02) **ḍarni**: EUyg. *ḍarni*, Skt. *dhāraṇī*’ye “büyü formülü” (Edgerton, 1953, s. 284b) dayanmaktadır.

(05) **üç miñ ulu[g miñ yertinçü]**: EUyg. bu ifade “üç bin büyük binlik dünya” anlamında olup Skt. *trisāhasramahāsāhasralokadhātu* ve Çin. 三千大千世界 *sanqian daqian shijie* (DDB; JEBD, 1979, s. 260b; Hirakawa, 1997, s. 20b; Soothill vd. 1937, s. 61b) karşılığındadır. Bu Budist tabir “Buddha’nın alanını oluşturan bir milyar dünya”yı (DDB) karşılar. Benzer bir tanık için krş. *üç miñ ulug miñ yertinçüdä tolug sakingu ol* (Wilkens, 2007, s. 126, 1176-77. satırlar).

(07) **[er]inç ıgıy**: Bu tamamlama “zavallı, yoksul ve fakir” (Ölmez, 2017, s. 265; Karaman, 2022, s. 484) anlamındaki *erinç ıgıy* ikilemesine dayanmaktadır.

(07) **vah[şik]**: EUyg. bu sözcük Soğdcada *w’xš’yk’ ~ w’xšyq’* “manevi” (Gharib, 1995, s. 400b, §9897, §9899) tanıklanmış olup esasen Orta Farsça / Partça *w’xšyg / wāxšīg* “manevi” (Durkin-Meisterernst, 2004, s. 336b) biçimine dayanır.

(08) **arzi+lari**: EUyg. bu sözcük Soğdcada *rz’y* şeklinde tanıklanmış olup köken itibarıyla Skt. *ṛṣi* “(Budizm’den önceki zamanda) ṛṣi, kâhin; (Budizm’de) doğaüstü varlık, keşiş” (Röhrborn, 2015, s. 287; Wilkens, 2021, s. 71a) sözüne dayanır.

(12) **içandik**: EUyg. bu ifade Skt. *icchantika* “Buddha doğasından yoksun biri” (Edgerton, 1953, s. 113a) karşılığındadır.

(12) **tört törlüg piraçay**: EUyg. *piraçay* sözcüğü tespit edilebildiği kadarıyla daha evvelki EUyg. metinlerde tanıklanmamıştır. Rekonstrüksiyonla bu ifadenin Skt. *praccaya*’nın (Edgerton, 1953, s. 357b) EUyg. fonetik transkripsiyonu olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan bu Skt. sözcük Pali dilindeki *paccaya*’ya “destek, gereklilik, araç” (Davids vd. 1921-25, s. 384) dayanır. Budist bir terim olarak bu ifade “genellikle Bhikkhu’nun günlük hayatının dört gerekliliğiyle ilgilidir, yani *cīvara*, *piṇḍapāta*, *senāsana*, (*gilānapaccaya*-) *bhesajja*, yani giyim, sadaka olarak yiyecek, bir mesken, ilaç” (Davids vd. 1921-25, s. 384). Ayrıca krş. 14. satır: *tört piraçay+ıg*.

(15-16) **köni tüz tuymak+ıg**: Buddha’nın tam ve mükemmel aydınlanmasına atıfta bulunan EUyg. bu Budist ifade, Çin. 三藐三菩提 *sanmiao sanputi* (DDB; JEBD, 1979, s. 250b; Hirakawa, 1997, s. 28a) ve Skt. *samyaksaṃbodhi* “düz/doğru aydınlanma” (Edgerton, 1953, s. 582a; Wilkens, 2021, s. 404a; Tuguşeva, 2008, s. 31, 112) karşılığındadır.

(22) **anantr(a)ş kılınç+ıg**: EUyg. bu sözcük, Toh. B diyalektinde *anantārś* “cezası ölüm olan günah” (Adams, 2013, s. 11) biçiminde tanıklanmış olup Skt. *ānantarya* “bağışlanmaz günah” (Monier-Williams, 1899, s. 139c; Edgerton, 1953, s. 95b) ifadesine dayanmaktadır. Bir Budist terim olarak *ānantarya* yani “bağışlanmaz günahın Budistlerce beş olduğu söylenilmektedir: Anne katli, baba katli, bir Arhat’ı öldürmek, bir Buddha’nın

kanını dökmek, kardeşlik arasında bölünmelere neden olmak.” (Monier-Williams, 1899, s. 139c).

(26) [tüz tuymakıg bulgalı]: Bu restorasyon için krş. 21. satır.

(31) **şiravak+lar**: EUyg. bu sözcük, köken itibarıyla Skt. *śrāvaka*’ya “Mahāyāna metinlerinde Hīnayāna takipçileri için düzenli olarak kullanılan (Budist) bir mürit” (Edgerton, 1953, s. 535a; Monier-Williams, 1899, s. 1096c) uzanır.

(32) **pratikabut+lar**: EUyg. bu sözcük Soğdcada *pṛt’ykpwt* ~ *pṛt’ykpwt* olarak tespit edilmiş olup köken itibarıyla Skt. *pratyekabuddha*’ya “aydınlanmayı kazanmış ancak yalnızlık içinde yaşayan ve bilgisini dünyaya açıklamayan sadece kendisi için yaşayan bir Buddha” (Monier-Williams, 1899, s. 661b; Edgerton, 1953, s. 379a) dayanır.

(55) **oz-zun kutrul-zun**: EUyg. emir kipinin üçüncü tekil şahsı her zaman {-zUn} (Gabain, 1988, s. 79, §215; Erdal, 2004, s. 235) şeklindedir. EUyg. yazısında /z/ kendisinden sonra gelen harfle birleşmeyeceğinden burada sızıcı seslerin karışıklığı hadisesi (Alm. *Sibilantenkonfusion*) meydana gelmiştir.

(58) **sadu sadu**: EUyg. bu sözcük, Toh. A diyalektinde *sādhu* “doğru, iyi” (Carling vd. 2023, s. 513b, Poucha, 1955, s. 363), Soğdcada *s’ōw* “mükemmel” (Gharib, 1995, s. 350b, §8698) biçiminde tanıklanmış olup Skt. *sādhu*’ya (Edgerton, 1953, s. 590b) dayanmaktadır.

4. SÖZLÜK

A

adırt “fark, ayırım” *a. oğgurak bolsar* (14)

adırtla- “ayırt etmek, ayırmak” *kōni nomug a.-daçı* (19)

adırtlıg “tam, açık” *a. oğgurak bolsar* (18), (23)

agırta- “saygı göstermek” *a.-yur* (43), (45)

alka- “övmek, methetmek” *a.-dı* (57)

alkın- “kaybolmak, sona ermek” *a.-gay* (05)

alku, alku “bütün” *a. pratağçanlar* (31), *a. nomlarnıñ* (32), (34), *a. burhanlar* (34)

anantr(a)ş < Toh. B *anantārś* < Skt. *ānantarya* “beş büyük günah” *a. kılınçıg kıltaçılar* (22) *a.+ıg kıltaçı* (24)

ançulayu “aynı şekilde, böylece” *a.* (33)

anın “bu sebeple, bundan dolayı” *a.* (29), (45)

anta “orada, o yerde” *a.* (27)

arı-, [arı]- “yıkamak” *äşäkiñ a.-p* (28); *a.-[gay] alkingay* (05)

arıg “saf, temiz” *a. [çah]şap(a)[t]* (01)

arıtı, arıtı “tamamen, tamamıyla” *a.* (15), (20), (25), (40)

arzi < Soğd. rz’y < Skt. r̥ṣi “kâhin, keşiş” *hanları a. +ları* (07)

aṭ “ad, isim” *a. +ı* (48)

aṭan- “adlandırılmak” *a.-ur* (11), (12)

ay “ay, yılın on iki bölümünden her biri” *yaynıñ oṭrakı a. +inta* (38)

ayıt- “anlatmak, söylemek” *nom a.-ursiz* (62)

ay(ı)g kılınç “günah, kötü amel” *y(a)vlak a. +[lar]* (04)

ay[ı]g kılınç(ı)g “günahkâr” *a. tınl(ı)glar* (60)

azu “veya, yahut” *üç kün a. yeti kün* (01), *kişi a. t(ä)ñri* (08)

B

b(ä)lgü “işaret” *oḍgurak bir b. +sin* (33), *oḍgurak b. +sin* (35)

ber- “vermek” *utru kut b.-gäy* (03)

bil- “bilmek” *yañılṭurur tep b.-miş* (30)

bilgä “bilge, âlim” *b. kişi* (27), *b. kişilär* (39)

bır “bir, belirsizlik sıfatı” *oḍgurak b. b(ä)lgüsin körürlär* (33)

bırök “eğer, şayet” *b.* (11), (14), (18), (23)

biz “biz, şahıs zamiri” *b.* (22), (24)

bo₁ “bu, işaret sıfatı” *b. ḍarnı işin küsädükin* (02), *b. üç miñ ulu[g miñ yertinçü]* (05), *b. kuyaş üdki sogıkta* (40)

bo₂ “bu, işaret zamiri” *b. +larnıñ* (49)

bodis(a)t(a)v, bod[is(a)t(a)v] < Soğd. *pwδystβ, pwtystβ* < Skt. *bodhisattva* “Bodhisattva, Buddha adayı” *b.* (51), (59), *b. +lar* (34), *b. +[l]ar* (06)

bol-, bol- “olmak” *adırt oḍgurak b.-sar* (14), *adırtlıg oḍgurak b.-sar* (19), (24)

böl- “bölmek” *b.-ü tükätsär* (11)

bul-, [bul-] “bulmak, elde etmek” *tüş b.-gaylar* (08), *tüz tuymakıg b.-galı* (16), (21), *[tüz tuymakıg b.-galı]* (26)

burhan, burhan “Buddha” *b.* (57), *b. +lar* (34), *b. +[lar]* (06)

bütür- “bitirmek, tamamlamak” *tözün yolug b.-gäli* (47)

Ç

[çah]şap(a)[t] < Man.-Soğd. *cxş’pt, cxş’pδ(δ)* < Skt. *śikṣāpada* “dinî emir” *arıg [ç]*. (01)

çıgay “yoksul, fakir” *[er]inç ç.* (07) → **[er]inç**

çın < Çin. 真 *zhen* “doğru, gerçek” *ç. kertü ol* (27), *ç. kertü sav* (41)

D

ḍarni << Skt. *dhāraṇī* “sihirli söz, sihirli formül” *bo d. işin* (02)

Ä

ämgäk “sıkıntı” *e. +dın ozzun kutrulzun* (55)

är- “yardımcı fiil, -dlr” *e.-sär* (51), *e.-ür* (13), (18), (23), (56)

ärki “acaba” *nägü e.* (49)

äşäk “eşek” *e.* (42), *e. +iñ arıp* (28)

äzrua < Soğd. ’zrw’ “Maniheizm’de en büyük tanrı” *e. horm[uzta]* (06)

E

[er]inç “yoksul, fakir” *[e]. çıgay* (07) → **çıgay**

H

han “han, hükümdar” *h. +ları aržıları* (07)

horm[uzta] < Soğd. xwrmzt’ “Maniheizm’de bir tanrı adı, Tanrı İndra” *äzrua h.* (06)

İ

içandik << Skt. *icchantika* “dinî yetkide yanlışlıkla hak iddia eden veya hicrete yapışan mürit sınıfının adı.” (~ Soğd. ’ytcš’ntk) *i. ağanur* (12)

igid- “beslemek, büyütme” *agırlayur i.-ür* (45)

inçä, i[nç]ä “bunun gibi, şöyle” *i.* (36), (57)

inçip “böylece, böylelikle” *i.* (03)

iş “iş” *bo ḍarni i. +in* (02)

K

k(a)ltı “şöyle ki” *k.* (37), (50)

kamag, kam[ag] “bütün” *k.* (62), *k. ämgäkdin* (54), *k. t(ä)rs biliglig ay[t]g kılınçl(ı)g tınl(ı)glar* (60)

karak “göz, göz bebeği” *közin k. +ın* (29)

k(ä)rgäk “gerek” *[çah]şap(a)[t] k.* (02)

keñü[rt]- “genişletmek” *yörüg ötünmişdä k.-d[i]* (52)

kertü “gerçek, doğru” *çın k. ol* (27), *çın k. sav* (41)

kıl- “kılmak, işlemek” *anantr(a)şıg k.-taçı kişilär* (24), *anantr(a)ş kılınçış k.-taçılar* (22)

kılınç “[kötü] eylem, davranış” *anantr(a)ş k. +ıg* (22)

kiçig “küçük” *k. oglank(ı)yalar* (37)

kim “öyle ki, şöyle ki” *k.* (08), (59)

kişi, kişi, kişi “kişi, insan”, *k.* (01), (08), (09), (27), *k.+g* (45), *k.+lär* (19), (24), (40), *k.+läрниң* (29), *k.+likä* (46)

kop “bütün, hep” *k. törlüg y(a)vlak ay(ı)g kılınçlar*] (04)

köñül “zihin, bilinç” *k.+in* (60)

köni, köni “doğru, gerçek” *k. tüz tuymakıg* (15), (21), (25), *k. nomug* (19), *yo[l]* (61)

kör- “görmek” *k.-mäzlär* (35), *k.-tüktä* (39), *k.-ürlär* (33)

köz “göz” *k.+in karakın* (29)

kut “şeref, rütbe” *utru k. bergäy* (03)

kutrul- “kurtulmak” *ämğäkdin ozzun k.-zun* (55), *k.-gay* (04)

kuyaş “güneş” *k. üdtäki sogıkıg* (38), *k. üdki sogıkta* (40)

küç “güç, kuvvet” *yilikniñ k.+i* (28)

kün “gün” *üç k.* (01), *yeti k.* (01)

küsä- “istemek, arzu etmek” *bo dārnı işin k.-dükin* (02)

M

miñ, [miñ] “bin, sayı sıfatı” *bo üç m.* (05), *ulu[g m. yertinçü]* (05)

munta “burada” *m.* (50)

N

nä “ne” *n. bo üç miñ ulu[g miñ yertinçü]* (05)

nägü “nasıl” *n. ärki* (49)

nom, [n]om < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (~ Skt. *dharma*) *n.* (44), (62), *n.+larnıñ* (32), (35), *[n].+lı kişilikä tayaklıgın* (46), *n.+ug* (19)

O

oğgurak, oğgurak “kesin, tam, mutlak” *o. bolsar* (14), (18), (24), *o. bir b(ä)lgüsin* (32), *o. b(ä)lgüsin* (35)

oğguraksız “kesin olmayan” (~ Skt. *niyatāniyata*) *o. ärür* (13), (18), (23)

oglank(ı)ya “oğulcuk, çocukcağız” *o.+lar* (37)

ogul “oğul, çocuk” *o.+ıya* (30), (36)

ok, [o]k “pekiştirme edatı” *o.* (34), (44), (44), (62)

ol, ol, [ol] “o, işaret sıfatı” *o. kişi* (08), (09) *o. ok kişig* (44), *[o. o]k nom* (62), *o. üdün* (50), (56)

ol₂ “-dır, bildirme” *çın kertü o.* (27)

oṭrakı “orta, ortanca” *yaynıñ o. ayınta* (38)

oz-, [oz]- “kurtulmak” *[o].-gay kutrulgay* (04); *o.-zun kutrulzun* (55)

Ö

ög- “övmek, methetmek” *ö.-di alkadı* (57)

ök “pekiştirme edatı” *ö.* (13), (17), (23), (26), (33)

ötrü “sonra” *ö.* (02)

ötün- “sunmak, arz etmek” *yörüg ö.-mişdä* (52)

P

piraçay << Skt. *praccaya* “gereklilik, destek, araç” *tört törlüg p.* (12), *tört p.+ıg* (14)

pratagçan << Skt. *prthagjana* “sade insan” *p.+lar* (31)

pratikabut < Soğd. *prt'ykpwt ~ prt'ykpwt* < Skt. *pratyekabuddha* “tek uyanmış, aydınlanma konusunda başkalarına yardımcı olmayan ve sadece kendini kurtaran Buddha” *p.+lar* (32)

S

sadu < Toh. A *sādhu* / < Soğd. *s'δw* < Skt. *sādhu* “iyi, fevkalade” *s.* (58), (58)

sakinç “düşünce, fikir” *s.+ıg tugurmadın* (41)

sansar < Toh. A ve Toh. B *saṃsār* / < Soğd. *sns''r* < Skt. *saṃsāra* “varlığın dönüşümü, doğum-ölüm” *s.+dakı* (54)

sav “söz” *s.* (39), *çın kertü s. sakinçıg* (41)

siz “siz, şahıs zamiri” *s.* (59)

sizlär “sizler, şahıs zamiri” *s.* (62)

sogık “soğuk” *s.+ıg* (38), *s.+ta* (40)

sözlä- “söylemek” *sav tep s.-p* (39)

sudur < Toh. A ve Toh. B *sutār ~ sūtār*, Soğd. *swtr ~ swttr* < Skt. *sūtra* “sūtra, Budist vaazları içeren dinî eser” *uluğı s.+larıg* (17)

Ş

şiravak << Skt. *śrāvaka* “dinleyici mürit, öğrenci” *ş.+lar* (31)

T

taifo-teñ < Çin. 大方等 *da fang deng* “bir eser adı, *Mahāvaipulyasūtra*” *t.+tä* (16)

takı “de, da, dahi” *t.* (03) → *ymä*

taloy, taloy “deniz, okyanus” *t.+da* (09), (09)

tayaklıg “dayalı” *[n]omlı kişilikä t.+ın* (46)

täg “gibi” *bilmiş t.* (30)

t(ä)ñri, t(ä)ñri “Tanrı” *t.* (08), *t. t(ä)ñrisi* (56), *t(ä)ñri t.+si* (57)

t(ä)rs biliglig “sapkın” *t. ay[ı]g kılınçl(ı)g tınl(ı)glar* (60)

te- “demek, söylemek” *t.-di* (48), *t.-p* (27), (30), (39), (48), (49), (55), (58)

te[t]- “adlandırılmak; (-Ir ekiyle beraber) *tetir* {-Dİr} bildirme, kopula” *t.-[i]r* (50)

tıdıgsız “bir Boddhisattva’nın adı, Tıdıgsız (Engelsiz) Boddhisattva” *t. bodis(a)t(a)v* (51), (58)

tınl(ı)g “canlı, varlık” *ay[ı]g kılınçl(ı)g t.+lar* (61)

törlüg “türlü” *kop t.* (04), *tört t.* (12)

törö “öğreti, düstur” (~ Skt. *dharmā*) *nom t.* (44)

tört “dört” *t. törlüg* (12), *t. pıraçayıg* (14)

tözün “asil, soylu” *t. yolug bütürgäli* (47), *t.+lär oğlu-y-a* (30), (36)

tugur- “vücuda getirmek, ortaya koymak” *çın kertü sav sakınçıg t.-madın* (41)

tuymak, [tuymak] “aydınlanma, bilgi” *tüz t.+ıg* (16), (21), *[tüz t.+ıg]* (26)

tükät- “bitirmek” *bölü t.-sär* (11)

tüş “ödül, mükâfat” *t. bulgaylar* (08)

tüz, [tüz] “düz, doğru” *t. tuymakıg bulgalı* (16), (21), *[t. tuymakıg bulgalı]* (26)

U

u-, u- “muktedir olmak” *bulgalı u.-mazlar* (16), (21)

ukmak “anlama, bilme” *u.* (54)

uladı “diğer” *u. şiravaklar pratikabutlar* (31)

ulug, ulug, ulu[g] “büyük, yüce” *u. taloyda* (09), *u. y(a)rlıkançuçı köñülin* (59), *u. [miñ yertinçü]* (5), *u.+ı sudurlarıg* (17)

utru “karşı, -e doğru” *u.* (03)

Ü

üç “üç” *ü. kün* (01), *ü. miñ* (05)

üçün “için” *ay[ı]g kılınçl(ı)g tınl(ı)glar ü.* (61)

üd “zaman, vakit” *kuyaş ü.+täki sogıkıg* (38) → **üdün**

üdki “zamanki, zamanına ait” *kuyaş ü. sogıkta* (40)

üdün “zaman, vakit” *ol ü.* (50), (56) → **üd**

üştüñki, üştüñki, üstüñki “en üstün, mükemmel” *ü. köni tüz tuymakıg* (15), (20), *ü. köni [tüz tuymakıg]* (25)

üzä “ile” ü. (28), (54)

üzäliksiz, üzäliksiz “aşılamaz” arıtı ü. (15), (20), (25)

üzül- “kesilmek, koparılmak” ü.-mişin bölü tükätsär (11)

V

vahşik, vah[şik] < Soğd. *w'xš'yk'* ~ *w'xšyq'* < Part. *wāxšīg* “koruyucu ruh” v. (07), (10)

Y

yañılтур- “aldatmak” y.-ur (30)

yara- “fayda sağlamak” y.-yur (48)

y(a)rılıka- “buyurmak, emretmek” y.-dı (48), (58)

y(a)rılıkançuçı “merhametli, bağışlayıcı, şefkatli” ulug y. köñülin (59)

yaş- “yok olmak, ortadan kaybolmak” y.-daçılar (13), (15)

y(a)vlak “kötü, fena” y. ay(i)g kıl[ınçlar] (04)

yay “yaz mevsimi” y.+niñ oıraqı ayınta (37)

yänä “yine, aynı şekilde” y. (18), (23), (26), (33), (44)

yeg, yeg “daha iyi, en iyi” y. üstünki köni (15), (20), (25)

[yertinqü] “dünya, yeryüzü, dünya düzeni” bo üç miñ ulu[g miñ y]. (05)

yeti “yedi” y. kün (01)

yilik “ilik” y.+niñ küçi üzä (28)

ymä, [ymä] “dahi, de, da” y. (13), (17), (22), (26), (33) → **taki**

yol, yo[l] “yol, istikamet” köni y. (61), tözün y.+ug (47)

yörüg “tefsir, yorum” y. (52), y.+i (49)

yu- “yıkamak” äşäkiñ arıp y.-p (28)

SONUÇ

Budizm’deki kurtuluş fikri ve Bodhisattvalar hakkındaki Eski Uygurca üç fragmanın filolojik neşrinin gerçekleştirildiği bu çalışmanın sonuçları şöyle özetlenebilir: (1) Bu çalışma ile 62 satır hacmindeki Eski Uygurca metin dilsel veri olarak araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. (2) Çalışmanın söz varlığı dikkate alındığında 158 madde başı tespit edilmiş olup bu madde başlarının 126’sının isim kök ve gövdesi (% 79,74) ve 32’sinin fiil kök ve gövdesi (% 20,25) olduğu belirlenmiştir. (3) Çalışmanın söz varlığında daha evvelki EUyg. metinlerde tespit edilememiş olan *piraçay* sözcüğüne *tört törlüg piraçay* “Bhikkhu’nun günlük hayatının dört gerekliliği yani giyim, sadaka olarak yiyecek, bir mesken, ilaç” ifadesiyle rastlanılmaktadır. Sözcüğün Skt. *praccaya*’nın fonetik transkripsiyonu olduğu tespit edilmiştir. (4) Bu çalışmada ele alınan son fragman

olan U 1006’da (o. F.) iki kez geçen *tidıgsız bodis(a)t(a)v* “Bodhisattva Engelsiz” tabiri ise bir Bodhisattva isminin dahi Türkçeye tercüme edilmesi bakımından önemli bir dilsel veridir.

KISALTMALAR

... ..	Metindeki hasarlı kısımları gösterir.
... ₂	ikileme
... ₃	üçleme
→	madde başları arası çapraz gönderme
§	madde başı
~	eş değer biçim
(P)	pothī deliği
Alm.	Almanca
Çin.	Çince
DDB	<i>Digital Dictionary of Buddhism</i>
EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
JEBD	<i>Japanese-English Buddhist Dictionary</i>
krş.	karşılaştırınız
Man.-Soğd.	Manihaist-Soğdca
o. F.	Buluntu işareti taşımamaktadır.
Part.	Partça
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
t.y.	tarih yok
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
vd.	ve diğerleri

KAYNAKÇA

- Adams, D. Q. (2013). *A dictionary of Tocharian B. Vol. 1-2* (revised and greatly enlarged). Rodopi.
- Arat, R. R. (1940-42). Uygurlarda ıstıhlara dair. *Türkiyat Mecmuası*, 7-8, 56-81.
- Auffarth, C., Kippenberg, H. G. ve Michaels, A. (2006). *Wörterbuch der religionen*. Kröner.
- Barutçu Özönder, S. (1998). *Sthiramati’nin Vasubandhu’nun Abhidharmakośaśāstrs’sına yazdığı tefsirin ETü. tercümesi. Abidarım kınlgı koşavarti şastirtaki çinkirtü yörüglerning kingürüsi’nden üç itigsizler: Giriş, metin, tercüme, notlar, indeks, XXX levha*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Carling, G. ve Pinault, G.-J. (2023). *Dictionary and thesaurus of Tocharian A*. Harrassowitz.
- Dauids, T. W. R. ve Stede, W. (1921-1925). *The Pali text society’s Pali-English dictionary*. Pali Text Society.

- Digital Dictionary of Buddhism, Erişim tarihi: 23.02.2025, www.buddhism-dict.net (DDB)
- Durkin-Meisterernst, D. (2004). *Dictionary of Manichaean texts. Vol. III: Texts from Central Asia and China. Part 1. Dictionary of Manichaean Middle Persian and Partian*. Brepols.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary Vol. II: Dictionary*. Yale University.
- Erdal, M. (2004). *A grammar of Old Turkic*. Brill.
- Gabain, A. (1988). *Eski Türkçenin grameri* (Mehmet Akalın, Çev.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English*. Farhangian.
- Hirakawa, A. 平川彰 (1997). *Bukkyō kan-bon dai jiten 佛教漢梵大辭典 [Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary]*. Tōkyō.
- Japanese-English Buddhist Dictionary* (1979). Daitō Shunppansha.
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede ikilemeler*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary*. Oxford University Press.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 65(2), 243-311.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A*. Statni Pedagogicke Nakladatelstvi.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvık*. Steiner.
- Soothill, W. E. ve Hodous, L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index*. Kegan Paul, Trench, Trubner & Co.
- Tuguşeva, L. Yu. (2008). *Sutra obşçiny belego lotosa. Tyurkskaya versya. Faksimle rukopisi. Transkripsiya teksta. Perevod s rannesrednevekovogo tyurkskogo yazıka, predislovie, primeçaniya, ukazatel' slov*. Pamyatniki pis'mennosti vostoka.
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv (t.y.). A sayfası (Raf numarası U 227 [T II S 21c]). Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Erişim tarihi: 24.02.2025, <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0227seite1.jpg>
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv (t.y.). A sayfası (Raf numarası Mainz 830 [T III M 148a]). Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Erişim tarihi: 24.02.2025, https://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0830_seite1.jpg

- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv (t.y.). A sayfası (Raf numarası U 1006 [o. F.]). Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Erişim tarihi: 24.02.2025, <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1006seite1.jpg>
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv (t.y.). A sayfası (Raf numarası U 1006 [o. F.]). Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Erişim tarihi: 24.02.2025, <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u1006seite2.jpg>
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv (t.y.). B sayfası (Raf numarası U 227 [T II S 21c]). Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Erişim tarihi: 24.02.2025, <https://turfan.bbaw.de/dta/u/images/u0227seite2.jpg>
- Turfanforschung: Digitales Turfan-Archiv (t.y.). B sayfası (Raf numarası Mainz 830 [T III M 148a]). Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften. Erişim tarihi: 24.02.2025, https://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0830_seite2.jpg
- Uçar, E. (2013). *Uygurca Altun Yaruk Sudur: IX. tegzinç. Diplomatik neşir usûlüyle yayını, tercüme, açıklamalar ve dizin*. Dinozor Kitabevi Yayınları.
- URL-1: U 227 (T II S 21c), Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Erişim tarihi: 24.02.2025, https://www.qalamos.net/receive/DE2458Book_manuscript_00026157
- URL-2: Mainz 830 (T III M 148a), Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Erişim tarihi: 24.02.2025, https://www.qalamos.net/receive/DE2458Book_manuscript_00021068
- URL-3: U 1006 (o. F.), Akademie der Wissenschaften zu Göttingen, Katalogisierung der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Erişim tarihi: 24.02.2025, https://www.qalamos.net/receive/DE2458Book_manuscript_00026986
- Uzunkaya, U. (2020). *Budist Eski Uygur edebiyatından iki metin (metin-çeviri-açıklamalar-dizinler)*. Kesit Yayınları.
- Wilkens, J. (2007). *Das Buch von der Sündentilgung. Edition des alttürkisch-buddhistischen Kṣanti Kulguluk Nom Bitig. Teil 1. [Vorwort, Einleitung, Edition]. Teil 2. [Glossar, Transliterationen, Tafeln]*. Brepols.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen: Altuigurisch – Deutsch – Türkisch / Eski Uygurcanın el sözlüğü: Eski Uygurca – Almanca – Türkçe*. Universitätsverlag Göttingen.
- Wilson H. S. (2002). Salvation in world religions: an evolving Christian understanding. *Mission Studies*, 19(1), 108-36.

EXTENDED ABSTRACT

In the Indian belief systems of Buddhism, Hinduism, and Jainism, humans are subject to *samsāra*, a cycle of rebirth viewed as eternal and a karmic punishment. In his first sermon in Vārāṇasī, Buddha highlighted the “Middle Way” and the four noble truths as essentials for spiritual salvation, guiding people toward liberation from the cycle of birth and death. The cycle of rebirth, according to Buddhism, is explained by twelve interdependent links originating from craving and resulting in suffering due to ignorance. Buddhist schools offer diverse interpretations of salvation via different ideal figures, given that even perfect rebirth does not ensure it. The Theravāda Buddhist ideal, within their conservative sect, is the Arhat, who attains enlightenment by conquering greed, hatred, and ignorance. The Theravāda school in the history of Buddhism posits selflessness as a concept and personal salvation as the path to enlightenment. Conversely, the ideal individual in Mahāyāna Buddhism is the Bodhisattva, who protects all beings. Unlike the self-focused liberation pursued by Theravada Arhats, Bodhisattvas prioritize compassion, delaying their enlightenment to liberate all beings. Alternatively, this school uses a unique approach to presenting Buddhas and Bodhisattvas as saviors, guiding all beings toward enlightenment and their intrinsic Buddha nature.

With its fundamental moral teachings, Buddhism has integrated well into the diverse ethnic and religious landscape of Central Asia, forming strong bonds with the local cultures and languages. The spread of Buddhism across Central Asia, particularly along trade routes, introduced Silk Road communities to its religious sphere. Central Asia largely embraced Mahāyāna Buddhism, also called Northern Buddhism, because of its reformist and universal ideas. Uyghur communities hold a significant position within the broader Buddhist community. They have known about Buddhism for a much longer time. The Turfan Uyghurs translated many texts from Buddhism and its various schools. Whether these texts form a canon now is debatable, but the surviving ones certainly explore diverse themes. Fragments are sometimes all that remains of these works, especially those of a religious or philosophical nature. This article aims to philologically edit three 62-line Old Uyghur fragments on Buddhist salvation and Bodhisattvas.

The study dataset consists of three fragments preserved in the Berlin Turfan Collection. The first fragment included in this study is archived as U 227, with the find mark T II S 21c. While its source is unidentifiable, this 10-line fragment focuses on Buddhist methods for realizing wishes and avoiding rebirth. The second manuscript fragment within the scope of discussion in this study cites its archive number as Mainz 830 and its find mark as T III M 148a. In this 32-line fragment, page A details the *icchantika* (those who falsely claim religious authority), the four requirements (~Skt. *praccaya*), and the sin of *ānantarya*. Page B includes information about Buddhist groups. In terms of its subject matter, the fragment resembles a commentary or teaching text. The third fragment examined in this article has the archive number U 1006 but does not bear a found mark. The fragment’s text is unidentified, but it discusses a Bodhisattva named *Tıdısız* “The Unhindered.” This manuscript excerpt is likely from a commentary, judging by its style. Both pages of this 20-line fragment have their first lines badly damaged.

This article examines the transcription, transliteration, intralingual Turkish translation, commentary, and dictionary of three Old Uyghur fragments housed in the Berlin Turfan Collection. The methodology of the transcription and transliteration section stems from the principles established in Klaus Röhrborn’s *Uigurisches Wörterbuch*. Because parts of the text were damaged, the intralingual translation part uses a word-for-word approach.

Buddhist terms, reduplications, loanwords, and restored words appear in the interpretations of findings. The dictionary section provides meanings of words from the text, including a contextual analysis index.

The findings of the study can be summarized as follows: (1) This study provides researchers with a 62-line Old Uyghur text for linguistic analysis. (2) Among the 158 vocabulary entries examined in the study, 126 are nouns (79.74%), and 32 are verbs (20.25%). (3) The term *piraçay*, not found in earlier Old Uyghur texts, appears in the texts included in this study, signifying “the four requirements” (clothing, alms food, dwelling, and medicine) of a Buddhist monk’s daily life. It is decided that the word is the phonetic rendering of Skt. *praccaya*. (4) The twice-repeated phrase “Bodhisattva Unhindered” (*tidıgsız bodis(a)t(a)v*) in U 1006 (o.F.), the third fragment examined in the study, offers key linguistic insights into translating Bodhisattva names into Old Uyghur.